

10. Palamarchuk, V. (2017). Problemy vykhovannya osobystosti zasobamy muzychnoho mystetstva: suchasnyy stan [Problems of personality education by means of musical art: current state]. *A young scientist*. No. 6 (46). pp. 279–283. [in Ukrainian].

11. Solovey, Ya. (2015). Muzyka u dukhovnomu rozvytku osobystosti [Music in the spiritual development of the personality]. *Scientific Bulletin of the Mukachevo State university: Pedagogy and psychology*. Vol. 1 (1). pp. 121–125. [in Ukrainian].

12. Chepiha, S. (2014). Spryamovanist muzychnoho vykhovannya na formuvannya moralno-estetychnykh yakostey

osobystosti [The focus of musical education on the formation of moral and aesthetic qualities of the individual]. *Proceedings of the international scientific conference: 1025th anniversary of the history of education in Ukraine*. Kyiv. pp. 154–164. [in Ukrainian].

13. Yasinovskiy, Y. (2004). Vypravlennya, utochnennya i dopovnennya do Katalohu notolinynnykh irmoloiv [Corrections, clarifications and additions to the Catalog of notolinear irmoloiv]. *Kalofonia*. Vol. 2. pp. 186–188. [in Ukrainian].

14. Lear, J. (1992). *Katharsis. Essays on Aristotle's Poetics*. (Ed.). A. Rorty. Princeton: "Princeton university press", pp. 315–340. [in English].

Стаття надійшла до редакції 17.08.2023

УДК 929:784.4

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291079>

Алла Губаль, аспірант
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
викладач кафедри загального фортепіано
фахового коледжу культури, м. Тульчин

ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ М.Д. ЛЕОНТОВИЧА

Одним із головних пріоритетів стратегічного розвитку держави є інтеграція України до Європейського співтовариства. У статті узагальнено наукові погляди та синтез педагогічного краєзнавства, дитячо-молодіжного фольклору та виховання творчої особистості в освітньому процесі талановитого митця-педагога М.Д. Леонтовича (1877–1921). У центрі краєзнавчо-педагогічної концепції видатного майстра мистецтв перебуває вихованець з його природженими задатками, здібностями, можливостями, талантами, адже навчити і виховати школярів, здатних у просторо-часовому континуюмі адаптуватися в умовах середовища, приймати самостійні рішення, з часом стати здатними до свідомого суспільного вибору, може тільки творча, компетентна особистість учителя. Квінтесенцією педагогічно-краєзнавчих доробок М.Д. Леонтовича була тема фундаментального визнання української народної пісні як генетичного носія національної ідеї, виразника рідної мови, патріотичних почуттів та морально-етичних цінностей нашого народу. Автор дослідження сподівається, що розглянуті аспекти зазначеної проблематики будуть корисними культурологам, мистецтвознавцям та фахівцям мистецької освіти. Дослідження зумовлене тим, що історичний розвиток краєзнавчо-ексцизійної справи в контексті соціокультурної інтеграції України є ще недостатньо вивченим і потребує подальшого поглибленого осмислення.

Ключові слова: краєзнавство; педагогіка; виховання; М.Д. Леонтович; методи; обробка; пісні; учні; традиції; звичаї; колядки; щедрівки; приємники.

Літ. 16.

Alla Gubal, Postgraduate Student,
Vinnytsia Mykhaylo Kotsyubynskiy State Pedagogical University,
Lecturer of the General Piano Department,
Professional College of Culture in Tulchyn

PEDAGOGICAL FUNDAMENTALS OF LOCAL HISTORY ACTIVITY M.D. LEONTOVYCH

"Archival heritage of M.D. Leontovych is an understudied page of Ukrainian culture". The proposed article examines the experience of theoretical and methodological aspects of pedagogical regional studies of the teacher's multifaceted heritage, which is characteristic for the national educational topos.

The article summarizes scientific views on the synthesis of pedagogical local lore and children's and youth folklore and the upbringing of creative personality in the educational process of the talented artist-pedagogue M.D. Leontovych (1877–1921), who believed that the musical development of an individual should be based on the national foundation – the best examples of folk art. The Ukrainian artist devoted a significant part of his talent to educational and local history work: collecting, analyzing, popularizing and introducing materials from this area into the educational process. The quintessence of M. Leontovych's pedagogical and local history achievements was the idea of fundamental recognition of the Ukrainian folk song as a genetic vector of the national idea, an expression of the native language, patriotic feelings and moral and ethical values of our people. The research is conditioned by the fact that the historical development of the local history-excisional business in the context of socio-cultural integration of Ukraine is still insufficiently studied and requires further in-depth understanding.

The quintessence of pedagogic and local history achievements of M.D. Leontovych was the subject of the fundamental recognition of the Ukrainian folk song as a genetic carrier of the national idea, an expression of the native language, patriotic feelings and moral and ethical values of our people. The author of the article hopes that the considered aspects of the mentioned issues will be useful to culturalists, art historians and specialists in art education. The study is conditioned by the fact that the historical development of the local history-excision case in the context of the socio-cultural integration of Ukraine is still insufficiently studied and requires further in-depth understanding.

Keywords: regional studies; pedagogy; education; M.D. Leontovych; methods; processing; songs; students; traditions; customs; carols; gifts; sweets.

Постановка проблеми. Одним з основних пріоритетів стратегічного розвитку держави визнано інтеграцію України в Європейське співтовариство. Перспективний розвиток сучасної української освіти розглядається у контексті багаторівневої активної інтеграції на тлі історичних соціокультурних перетворень, синтезу правового, економічного, культурного, наукового, мистецького процесів. Дослідження зумовлюється тим, що історичний розвиток краєзнавчо-екскурсійної справи у контексті суспільно-культурологічної інтеграції в Україні, поки що є недостатньо вивченим і потребує подальшого глибокого осмислення. Робота базується на масиві документального архівного матеріалу, більшість якого була уведена до наукового обігу вперше.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналітичного підходу з урахуванням історичної практики та досвіду, розкрити і узагальнити основи й закономірності використаної краєзнавчо-екскурсійної справи у спадщині М.Д. Леонтовича і впровадити їх на якісно новому сучасному рівні у загальну освіту країни.

Актуальність розглянутої проблеми зумовлена відсутністю належної дослідницької уваги до ефективного застосування міжпредметних зв'язків у педагогічному краєзнавстві М.Д. Леонтовича, які передбачають синтез наявних і пошук нових універсальних форм, методів, прийомів, що активно впливають на розвиток творчості учнів, посилюють прагнення до пізнання центральних категорій гносеології, активізації розумової діяльності під час розв'язання навчальних і практичних завдань. Хронологічні межі статті охоплюють роки діяльності вчителя з 1908–1918, 1920–1921 рр. (у Тульчині), де краєзнавчою географічною базою інновацій стала місцевість (панський парк “La Roche”), сквер південних декабристів, суворівське джерело в с. Кинашів, садок епархіального жіночого училища, Сошенківський церковний садок. Складність обраної теми зумовила специфіку опрацювання джерельної та історіографічної бази дослідження, яку складають освячуванні писемні джерела, що охоплюють діапазон опублікованих рукописних і архівних спогадів, які містять різнобічну інформацію про М.Д. Леонтовича [1; 7].

Виклад основного матеріалу. Після набуття незалежності Україна стала невід'ємною складовою національного і духовного відродження українсько-

го суспільства, в основу формування ідеології якої було покладено виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій мудрості, духовності. “Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України” (від 16.06.2015 № 641) підкреслює, що національно-патріотичне виховання не повинно прищеплювати учням спостереження світу лише очима власної культури. Важливою домінантою у цьому питанні є об'єднання різних народів, національних і етнічних груп, які проживають на території Поділля, України, довкола ідеї української державності, національного суспільства. Важливим фактором освіти, підвищенням культурного рівня, виховання, екологічного оздоровлення українського суспільства виступає галузь краєзнавства, що виконує важливі науково-пізнавальні функції, тісно взаємодіє з екскурсознавчою, пам'яткоохоронною, природоохоронною роботою і безпосередньо впливає на національну свідомість, на державотворчі історичні процеси.

Свого часу про важливість використання розвитку педагогічного краєзнавства в загальноосвітніх учбових закладах наголошували видатні педагоги В. Баденюк, Г. Гуменюк, П. Іванов, Н. Огієнко. Психологічно-педагогічні аспекти процесу формування творчої особистості, естетичного виховання і розвитку художніх здібностей дитини аналізували вітчизняні та зарубіжні вчені Ю. Бабанський, Б. Ананьєв, А. Маслоу, С. Медник, К. Роджерс, Е. Торранс. Сучасні аспекти проблеми педагогічного краєзнавства продовжують вивчати дослідники Т. Бондаренко, Л. Вовк, Г. Гуменюк, М. Ігнатенко, М. Євтух, Р. Науменко, Т. Цвірова, Г. Поліщук, В. Прокопчук, Т. Самоплавська, В. Матіяш, О. Тімець та ін.

Науковці визнають пріоритетність проблеми у галузі краєзнавства, яка в теорії і практиці залишається не достатньо опрацьованою і, звичайно, відображається на розвитку загалом. Для оптимального розв'язання проблем галузі в освітньому процесі, доцільним буде надбання минулого спроектувати на українську сучасність і проаналізувати педагогічний досвід з історії краю, стану розвитку освіти на регіональній території і попереднього досвіду набутого знаними педагогами краю.

Одним з корифеїв-реформаторів української культури ХХ ст. по праву вважають М.Д. Леонтовича (1877–1921), збереження історичної пам'яті якого є нашим прямим обов'язком перед наступ-

ними поколіннями. Звичайний вчитель з Поділля, залишив у світовому мистецтві неперевершені національні музичні шедеври, а в педагогічному краєзнавстві в синтезі з фольклором цінні інновації спрямовані на гармонійний розвиток особистості в умовах її виховання, навчання та освіти відповідно до суспільних вимог.

Аналіз сучасних педагогічних праць свідчить, що життя і діяльність ушляхетеного композитора були предметом наукових пошуків таких учених, як М. Гордійчук, В. Дяченко, А. Завальнюк, В. Іванов, Л. Іванова, Н. Криль, С. Орфєєв, С. Панкратьєв, Г. Тарасюк. Дослідниками у працях Н. Величко, С. Прощика, Є. Федотова обґрунтовано внесок М.Д. Леонтовича в 37 розробку змісту музичної освіти, доведено значущість творчого доробку для школярів.

Хронологічні межі статті охоплюють роки діяльності вчителя з 1908–1918, 1920–1921 рр. у Тульчині, де краєзнавчою географічною базою інновацій стала місцевість (панський парк “La Roche”), сквер південних декабристів, суворівське джерело в с. Кинашів, садок єпархіального жіночого училища, Сошенківський церковний садок. Складність обраної теми зумовила специфіку опрацювання джерельної та історіографічної бази дослідження, яку складають освячувані писемні джерела, що охоплюють діапазон опублікованих рукописних та архівних спогадів, які містять різнобічну інформацію про М.Д. Леонтовича [1, 7].

Треба віддати належне ґрунтовним результатам наукових досліджень попередників, але наукова новизна доробку базується на підставі архівних джерел й багатьох свідчень сучасників, що розкривають невідомий аспект високого рівня концептуальних педагогічно-краєзнавчих думок педагога, які потребують цілісного осмислення й сьогодні залишаються актуальними, оскільки пошуки нових шляхів і впливу на молодь підкреслюють особливу роль національних витоків, народної музичної творчості, у становленні духовності людини. М.Д. Леонтович і сучасні педагоги, музикознавці є одноставними представниками, які свідчать, що віковічні духовні народні традиції завжди повинні бути надбанням дітей, щоб врятувати їх від безликості й безпам'ятства [14].

Митець зробив сформовані спроби апробації схеми аналізу векторної спрямованості ефективних шляхів у музично-педагогічному краєзнавстві. Основа педагогічних принципів базувалася на підвалинах саме краєзнавчо-фольклорної діяльності за допомогою засобів багатовікової мудрості, духовності українського народу. Означена проблематика випала з контексту дослідників, через відсутність зафіксованих педагогом методичних наповнень у навчальних посібниках, методичних вказівок. Подібного видання відповідних наукових публікацій за життя митця не відбулося через його надмірну

завантаженість в “останньому найпліднішому періоді життя” і непередбаченої загибелі [5, 45].

Доцільним буде нагадати, що у час життя педагога у термінології минулого краєзнавча тема майже не вживалася (у побуті функціонували поняття: позаурочні і позакласні заняття, вечорниці, мандри і мандрівки, подорожі-походи, екскурсії-прогулянки, експедиції, паломницькі тури) [13, 4]. Природно, що подорожі у ХІХ ст. не можна вважати туризмом у сучасному розумінні, це був його прообраз, ініціаторами якого виступили прогресивні педагоги-просвітителі. Поява перших краєзнавчо-туристичних об'єднань, гуртків, клубів надала особливе значення відродженню і популяризації кращих традицій вітчизняного екскурсознавства. Туризм як одна з функцій педагогіки лише започатковувався і остаточно сформувався зі своєю структурою у другій пол. ХХ ст. [14, 4]. Для розвитку ціннісних орієнтацій педагог використовує у ту пору функції з педагогічного краєзнавства, не надаючи їм особливого значення.

Становлення М.Д. Леонтовича як педагога відбувалося в умовах: похваллення суспільно-політичного руху, ускладненням революційних подій, національних змагань; зверненням інтелектуальних кіл до духовного відродження та історичного коріння [8, 43]. За Н. Побірченко констатуємо, що дослідницька краєзнавчо-екскурсійна справа базувалася на народній педагогіці, ставши важливим фактором освіти, що підвищувала культурний рівень і рівень виховання екологічно оздоровленого українського суспільства [10]. Основним кредо музиканта стали національний фольклор і важливі педагогічні ідеї народного виховання, необхідний допоміжний фольклорний і краєзнавчий фактори, яким були притаманні: гуманізм, демократизм, народність, особистісно орієнтований підхід, природовідповідність, культуровідповідність, соціальна зумовленість виховання і загальнолюдські цінності. У пошуках інноваційних шляхів майстер спирався на багатовікові витоки українства, пристосовуючи краєзнавчі дослідження до фізіологічних можливостей дитячого організму, в пошуках прийомів і методів гармонійного, духовного та фізичного розвитку маленької людини [6, 164]. На інтуїтивному рівні використовуючи методи педагогічного спостереження та безпосереднього спілкування, учитель помітив, що значному розвитку мислення, допитливості і спостережливості у учнів сприятимуть позакласні подорожі, крайові прогулянки [1, 179–184]. Застосування М.Д. Леонтовичем методу вивчення продуктів діяльності, привело до вектора спрямованості процесу навчання учнів на шлях сформованої активної роботи на все майбутнє життя. Підтвердженням виконання ідеї виховання стало напуття випускникам: “Бажаю вам удачі. Ви йдете на вічне свято і на вічний труд” [6] і появи в майбутньому більш 40

учнів – наслідувачів, педагогів з вищою освітою, серед яких більш половини були вчителі співу [1].

Дитячий національний фольклор – “вихідний матеріал у творчій лабораторії митця”, музичні джерела його різножанрового хорового пісенного репертуару, що століттями стихійно виконував роль самобутньої школи, існуючи як частина загальнонаціональної народнопісенної творчості [7, 27]. І цінним постачальником пісенного матеріалу стала допоміжна група ініціативних, відібраних і навчених вихованок, свідчення доведеної бази майстерних здібностей вчителя швидко організувати будь-які музичні колективи за допомогою педагогічних методів бесід, психолого-педагогічного експерименту, вивчення продуктів діяльності [2]. Апостеріорним доказом стали архівні матеріали фіксуючи, що лише для шкільних хорів у музиканта було зроблено понад 500 обробок пісень [12, 18].

Композитор виріс на благодатних культурних народних традиціях, з дитинства цікавився народним життям і музично-культурною спадщиною регіону [6, 72]. В юнацтві інтерес переріс у світогляд, де вектор мотиваційного направлення набув спрямованості гуманістичної ідеології. Донька Галина згадувала: “з радістю здійснював різноманітні прогулянки, відвідував – куточки дикої первозданної природи”, “робив етнографічні екскурсії” [9]. Набутий досвід митець використовував на практиці у процесі розвитку заснованих орієнтацій учнів у сфері музичної педагогіки із застосуванням міжпредметних зв'язків, оскільки їх неможливо сформували в межах лише фахових дисциплін. Ціла низка пісень фольклорно-експедиційного архіву вчителя (у тому числі народно-інтонаційні мелодії пісні, вправи, переспівки), апріорі підтверджує перманентну задіяність музикантом функції регіонального краєзнавства. До останнього дня композитор працював над піснею. Учениця Л. Грабовська писала, що вчитель навіть у 1920 р. записував на лісозаготівлях почуті ним мелодії [7, 26].

Основою побудови культурної спадщини України, за М.Д. Леонтовичем, була сім'я, сімейна моральність, що заснована на почутті спорідненості. У цьому – застава спадкоємності поколінь, поваги до предків, де народні і сімейні традиції з раннього дитинства відігравали основну роль в етичному вихованні, де основною умовою розвитку в родині став *труд*, природний творець духовної спадщини, складової *народної педагогіки*, в основі якої закладене сакральне циклічне повторення *календарного* середовища, багатогранний мега-, макро- і мікросоціальний клімат, сформований за рахунок традицій, звичаїв, обрядів у діяльності і поведінки українців [7, 24]. За М.Д. Леонтовичем, “важка праця” виробила соціальний та культурний досвід середовища різного часового континууму [6, 56], де основним компонентом народного побуту стала творчість,

невід'ємним елементом якої став *фольклор*. Закономірним стало використання педагогічних методів спостереження і вивчення продуктів діяльності при дослідженні процесу особливих форм передачі **традицій, звичаїв, обрядів**, що об'єднували людей в єдину націю, охоплювали сфери побуту, громадського, суспільного та родинного життя, загальнонаціональних, регіональних подій [15]. При тісній співпраці з ученицями на базі краєзнавства вчитель писав: “*придивляючись до життям моїх учнів..., я мав змогу спостерегти*” ... [6, 149]. Осягаючи, що пісня є вираженням душі народу, єдиним засобом спілкування і передачі інформації між поколіннями, М.Д. Леонтович домігся спрощення процесу набуття знань, свідомством стала численна база оброблених композитором **календарних народних піснеспівів** (*колядок, щедрівок, веснянок, гайвок, купальських і жнивварських пісень...*). Вони стали головним чинником розвитку творчої індивідуальності особистості у новаціях митця. Регулярне звертання педагога до подільського календарного обряду з використанням улюблених дітьми в Україні побутових *колядок* (виконуваних під час церковних зимових обрядів Різдва, Пасхи) стали актуальною знахідкою митця [5, 76]. До речі, обрядовий тематично-жанровий блок пісень “Колядки”, “Веснянки” М. Леонтовича протягом 1916 р. першим у київському концертному житті розпочав і виконував хор студентів консерваторії О. Кошиця [5]. Отже, результат таланту музиканта (художньо досконалих на національному підґрунті пісень) отримав гідне продовження.

Володіння М.Д. Леонтовичем музичним мистецтвом педагогічними цінностями відбувалось у процесі: спостереження, аналізу і планування освітнього процесу (інакше не збереглися різні за змістом і характером твори); аналізу дидактичних аспектів уроку музичного мистецтва; застосування методів навчання на позакласних екскурсіях; визначення ефективних засобів навчання і виховання, результатів засвоєння учнями програмного матеріалу, рівня їх вихованості та розвитку; складання конспектів окремих уроків музичного мистецтва за темою з урахуванням ступеня навчання і рівня підготовки учнів; реалізації загальноосвітнього, розвивального і виховного потенціалу музичного матеріалу уроку; вирішення засобами музичного мистецтва завдання морального, культурного, естетичного та гуманістичного виховання учнів; складання сценаріїв позакласної роботи з музичного мистецтва; організації позакласних заходів за складеним планом; а також формування власної професійної спрямованості, розвитку педагогічних здібностей та здатності до аналізу, самооцінки і корекції власної педагогічної діяльності [15, 49].

За науковцем Н. Довгаленко, з'ясовуємо, що в кінці ХХ ст. через значні зміни в українському державному і соціальному бутті вперше почали вико-

нуватися нові невідомі сторінки творчості композитора – 10 духовних колядок з рукописного фонду НБУ ім. В. Вернадського, опублікованих у 1993 р. Духовні колядки виразно відрізняються від обробок народних колядок і щедрівок (хоча обидва варіанти є обробками народної творчості), різниця полягає у запису перших – заснованих на церковних текстах “Богогласників” [4, 40]. Серед збережених духовних колядок ученицями: одночастинна мініатюра “Пречиста Діва”; “Що то за предиво” (1916); церковні шедеври “Дивна новина”, “Ой, в полі, полі” (сестра Олена); “Небо і земля”, “Як на річці” за змістом та стилевими прикметами пов’язані з культовими співами та досконала хорова поема з рисами театральності “Зібралися вражі сили”. Отже, сформовані за кращими традиціями класики релігійні пісні в сучасний час стали ренесансом душі українського народу [12, 137].

Стововно *щедрівок* (10 пісень), знайдених завдяки вихованкам училища, звісно, що виконувалися вони в тандемі з автором під час щедрювання по домівках вчителів училища. Серед збережених: “Ой посеред двору”, “Ой там за горою”, “Ой в Львові”, “Ой гордопийний пане господарю”. Задіяний педагогічний метод *спостереження* допомагав пристосуванню учнівства до умов суспільного життя, засвоєння основних елементів соціального досвіду, поліпшенню системи спілкування, накопиченню знань і навичок. Взагалі, згадка позначеного “саявом генія” відомого загалу “Щедрика”, вважається взагалі світовим українським брендом, що талановито розкривав внутрішні виражальні можливості народного епосу [5, 55].

Психологічний оглушливий успіх (колядок, щедрівок, веснянок, гаївок) у підростаючого покоління України виник і увінчався успіхом в результаті цінних концептуальних дослідів митця, який користувався методом *корекції* у комплексі з краєзнавством і соціальними факторами. Леонтович уважав, що: дитина у взаємодії з навколишнім світом стає активною, діяльною істотою, корекція її успадкованих внутрішніх особливостей, природних задатків трансформується у здібності [6, 168]. Фактор *спадковості* сприяв використанню підібраного шкільного календарного репертуару, активній “самостійній зацікавленості” навчання, психологічній трансформації дітей, викликаючи імпровізаційні й артистичні здібності, бажання займатись хоровою, ігровою і хороводною діяльністю, за допомогою комплексної взаємодії елементів, музики, слова і танцю (хореографічних, інсценізаційних) [12, 18]. Педагог писав: “Треба давати їм можливість виявити свою фантазію без усякого впливу вчителя...” [12, 13].

Як педагог, М.Д. Леонтович виконував ще і роль *реабілітолога*, за допомогою психолого-педагогічної комплексної системи, займаючись з дітьми ООП для подолання фізичних відхилень. **Педагогічна**

вихованість і любов до учнів допомогло у частині дітей позбутися дефектів (*фізичних, академічних, соціальних* комплексів). Вчитель домагався уникнення внутрішнього опору, появи у учнів “впевненості у своїх силах”, взагалі уникав незадовільних оцінок. За спогадами Н. Снігурської, з’ясували про випадок позбавлення і подолання психологічного бар’єру при відповіді біля дошки (страх, сльози, елементи заїкання, часова відсутність пам’яті) [1]. Позбавленню низької самооцінки (І. Широцької): “зростом невисока, сідала в першій лавці, ждучи з деяким острахом приходу вчителя” [11, 21]. Завдяки Н. Краєвській отримали інформацію про діяльність позбавлення відсутності слуху: “нас, безголосох було у класі таких чоловік шість. Самими “тяжкими” виявились я і Маруся Чекан. В обох зовсім не було слуху... у Миколи Дмитровича вистачало терпіння морочитися з нами. Часто він забирав нас після занять у клас і там годинами терпляче примушував нас брати різні ноти” [6, 52]. Цікаво, що пані Наталя закінчила педагогічний інститут і керувала хором [1].

Своєрідним показником використання соціально-культурної, праксеологічної і аксеологічної функцій краєзнавства стали оброблені музикантом обрядові веснянки – *пісні-ігри* для молодших школярів (більш 20 пісень-ігор). Серед яких: “Женчичок-бренчичок”, “Гра в зайчика”, “Мак”, “Черчик” [16, 67]. Використання педагогічного методу *спостереження* дало змогу М.Д. Леонтовичу розширити репертуар ще для старших учнів, серед яких веснянки, пов’язані з особливостями народного виконання, в яких превалює різна музична наповненість ігрового розважального змісту: “Воротаря”, “Налетіли журавлі”, “Гей у світлиці”, “Ой як, як міленькому постіль слати”, “А в тому саду”. Інші пісні (як то “Червона калина біленько зацвіла...” з ігровими танцювальними рухами мають лише один куплет. Але за науковцем В. Івановим, “решту слів з аналогічним текстом при використанні можна запозичити у відомих збірниках” [7, 40].

Під час проведення вчителем пропедевтичної позаурочної практики учні знайомилися з різнохарактерними обробленими дитячими пісне-іграми, займалися пізнавальною теоретичною і практичною оздоровчою діяльністю на музично-екскурсійних заняттях. У початкових класах під час мандрів учитель, спостерігаючи за процесом, прийшов до висновку необхідності створення рухливого репертуару для більш ефективного заняття з музики. У процесі пропедевтичної позакласної практики різновікові учні самостійно проводили різні ігри у супроводі відповідних пісень на музично-виховних заходах, що сприяло формуванню музично-естетичних здібностей й позитивно впливало на становлення дитячих ціннісних орієнтацій.

Варто зазначити, що *купальським* пісне-іграм пощастило значно менше, бо значна частина загу-

билась у зв'язку з переслідуванням їх церквою (написані на язичне свято Купала). Зафіксовані: “Ой ніхто ж там не бував”, “Ой хто в тому лісі стукає-гукає” і низка однокуплетних: “Купалися лебедята”, “Хвалилася береза” та ін. [9].

Значна кількість *жениварських* також написана в одному куплеті: “Купалися лебедята”, “(Рано) на горі”, “Ходить пава понад (воду)”... [7, 40].

Сучасна програма загального шкільного музичного виховання використовує практично всі твори, оброблені творчим митцем. Численний арсенал обрядових народних творів, за Леонтовичем, повинен постійно вивчатися у кожному класі початкової школи відповідно до пори року. Цікаво, що сучасні педагоги таки через 100 років визнали, що епізодичне вивчення музичного фольклору та обрядових пісень не створює в дитячій уяві глибокого осмислення календарних народних творів і поєднання минулого своєї Батьківщини із сучасністю, а що потрібна сформована система [15, 531]. Отже, тема вимагає подальшого пильного дослідження і остаточного висвітлення науковцями.

Пропонована стаття стала тематичним продовженням перших двох публікацій у збірниках “Молодь і ринок” (VII. 2023) с. 179; ВДПУ ім. М. Коцюбинського № 1 (VIII. 23). На жаль, інновації з фольклорно-педагогічного краєзнавства до теперішнього часу у науково-педагогічній літературі не висвітлювались, ніхто серйозно не поглиблювався у цю галузь діяльності педагога. Трагічна загибель талановитого художника не дала змоги повністю виокласти свій різнобічний талант.

Висновки. Аналіз та узагальнення наведених джерел дають змогу стверджувати, що з позицій аксіології цінні екскурсійні прийоми з педагогічного краєзнавства Миколи Дмитровича були в подальшому перевірені часовим континуумом і масово зросли чисельною кількістю талановитих послідовників – народних артистів, заслужених вчителів та діячів мистецтв УРСР і України (9 постатей) [2], а також діяльності видатних солістів і хористок відомого брендового українського хору О. Кошиця: Вірою Туркало, Антоніною Машкевич, Ніною Гордаш та Софією Гаєвською [1].

Підготовка майбутніх педагогів з музики і співу до професійного саморозвитку, за М.Д. Леонтовичем, неможлива без звернення до цінностей, механізмів перетворення суспільних цінностей на особистісні. Кращим доказом діяльності майстра (за статистикою) служать до 40 вихованців вчителів послідовників з вищою освітою [2, 26]. Серед яких випускники консерваторії: А. Лашкарьова, О. Сусловська, Є. Корніч, Ю. Корніч, О. Лузіна. Сестра Олена Дмитрівна згадувала: “майже кожна друга з учениць, що навчалися у М.Д. Леонтовича згодом стали вчителями з музики” (при церквах, приватних домівках, сімейної форми освіти). Сучасні нащадки

продовжують ідеї прогресивного педагога, працюючи у різних куточках країни, ближнього й далекого зарубіжжя [4, 28–31], їх треба осягнути і прийняти як власну метаморфозу, як спонуку до творення величних світів у душах дітей.

Природно, що у межах статті неможливо глибоко вичерпати всі аспекти впливу педагогічно-краєзнавчої діяльності М.Д. Леонтовича на розвиток творчої індивідуальності учнівства. Не підлягає сумніву, що врахування у цьому контексті краєзнавчо-педагогічного досвіду митця при уважному вивченні може стати вагомим підґрунтям під час складання інтегрованих програм і підручників для сучасної школи, проведення інтегрованих занять і, безумовно, буде досліджено, збагативши у цьому педагогічно-краєзнавчому контексті теорію і практику сучасної вітчизняної музично-педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губаль А.Б. Архів автора: спогади сестри, племінника, учениць М.Д. Леонтовича. Тульчин, 2002.
2. Губаль А.Б. Краєзнавчо-педагогічна діяльність М.Д. Леонтовича. *Молодь і ринок*. 2023. № 5 (213). С. 9–12.
3. Губаль А.Б. Педагогічне краєзнавство як фактор розвитку творчої індивідуальності у спадщині М.Д. Леонтовича. *Мистецтво в культурі сучасності: теорія та практика навчання*. Вінниця, 2023.
4. Довгаленко Н.С. Духовні колядки Д. Леонтовича. *Матеріали до українського музикознавства*. Київ – Кам'янець-Подільський, 2003. Вип. 4.
5. Завальнюк В.Ф. Микола Леонтович. Листи, документи, духовні твори. Вінниця, 2007. 272 с.
6. Іванов В.Ф. Микола Леонтович. Спогади, листи, матеріали. Київ: “Музична Україна”, 1982. 240 с.
7. Іванов В.Ф., Іванова Л.О. Леонтович – збирач народних пісень. Миколаїв – Вінниця, 2007. С. 144.
8. Іванова Л.І. Музично-педагогічна спадщина Миколи Леонтовича: монографія. Миколаїв – Вінниця, 2007. 144 с.
9. Музей-квартира М.Д. Леонтовича. Тульчин. Архіви. 1. Ф. 2. Оп. 1. № 10. Останні спогади доньки Галини Леонтович. Тульчин, 1972. 29 с.
10. Побірченко Н.С. Педагогічне краєзнавство: теоретико-методологічний аспект. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку*. Умань, 2009. Вип. 1.
11. Порожня А. “З поживклих сторінок. Архіви”. Тульчин, 2015. 48 с.
12. Ростовський О.Я. Теорія і методика музичної освіти. Тернопіль, 2023. 640 с.
13. Федорченко В.К., Дьорова Т.А. Історія туризму в Україні: навч. посіб. Київ, 1995 с.
14. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. для студентів вищ. пед. закл. освіти. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2002. 192 с.
15. Фрицюк В.А., Акімова О.В. Аксіологічні аспекти дослідження проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів музичного мистецтва. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. Вінниця, 2021. Вип. 65. С. 46–50.
16. Щегельський В. Народна “Гра в зайчика”: її обробка М. Леонтовичем і текстові варіанти з Поділля. *Мате-*

ріали до українського мистецтвознавства. Микола Леонтович і сучасна освіта та культура (до 125-річчя від дня народження) : зб. наук. пр. Київ, 2003. Вип. 4. С. 67–71.

REFERENCES

1. Hubal, A.B. (2002). Arkhiv avtora: spohady sestry, plemynnyka, uchenyts M.D. Leontovycha [Author's archive: memories of sister, nephew, students of M.D. Leontovycha]. Tulchyn. [in Ukrainian].
2. Hubal, A.B. (2023). Kraieznavcho-pedahohichna diialnist M.D. Leontovycha [Local history and pedagogical activities of M.D. Leontovych]. *Youth and the market*. No. 5 (2013). pp. 9–12. [in Ukrainian].
3. Hubal, A.B. (2023). Pedahohichne kraieznavstvo yak faktor rozvytku tvorchoi individualnosti u spadshchyni M.D. Leontovycha [Pedagogical local studies as a factor in the development of creative individuality in the legacy of M.D. Leontovych]. *Art in the culture of modernity: theory and practice of teaching*. Vinnytsia. [in Ukrainian].
4. Dovgalenko, N.S. (2003). Dukhovni koliadky D. Leontovycha [Spiritual carols of D. Leontovych]. *Materials for Ukrainian musicology*. Vol. 4. Kyiv – Kamianets-Podilskiy. [in Ukrainian].
5. Zavalnyuk, V.F. (2007). Mykola Leontovych. Lysty, dokumenty, dukhovni tvory [Mykola Leontovych. Letters, documents, spiritual works]. Vinnytsia, 272 p. [in Ukrainian].
6. Ivanov, V.F. (1982). Mykola Leontovych. Spohady, lysty, materialy [Mykola Leontovych. Memories, letters, materials]. Kyiv, 240 p. [in Ukrainian].
7. Ivanov, V.F. & Ivanova, L.O. (2007). Leontovych – zbyrach narodnykh pisen [Leontovych – a collector of folk songs]. Mykolaiv – Vinnytsia, 144 p. [in Ukrainian].
8. Ivanova, L.I. (2007). Muzychno-pedahohichna spadshchyna Mykoly Leontovych [Musical and pedagogical heritage of Mykola Leontovych: monograph]. Mykolaiv – Vinnytsia, 144 p. [in Ukrainian].
9. Muzei-kvartyr M.D. Leontovycha. Tulchyn. Arkhivy [Museum-apartment of M.D. Leontovich Tulchyn Archives].

No. 10. Last memories of daughter Halyna Leontovych. Tulchyn, 1972. 29 p. [in Ukrainian].

10. Pobirchenko, N.S. (2009). Pedahohichne kraieznavstvo: teoretyko-metodolohichni aspekt [Pedagogical regional studies: theoretical and methodological aspect]. *Pedagogical science: history, theory, practice, development trends*. No. 1. Uman. [in Ukrainian].

11. Porozhnyia, A. (2015). Z pozhovklykh storinok. Arkhivy [From yellowed pages. Archives]. Tulchyn, 48 p. [in Ukrainian].

12. Rostovsky, O.Ya. (2023). Teoriia i metodyka muzychnoi osvity [Theory and methodology of music education]. Ternopil, 640 p. [in Ukrainian].

13. Fedorchenko, V.K. & Dyorova, T.A. Istoriiia turzmy v Ukraini [History of tourism in Ukraine]. *Education manual*. Kyiv, 195 p. [in Ukrainian].

14. Fitzula, M.M. (2002). Pedahohika: navch. posib. dla studentiv vyshch. pedah. zakl. osvity [Pedagogy: Education. Manual for university students teacher closing Education]. Ternopil, 192 p. [in Ukrainian].

15. Frytsiuk, V.A. & Akimova, O.V. (2021). Aksiolohichni aspekty doslidzhennia problemy profesiinoho samorozvytku maibutnykh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Axiological aspects of the study of the problem of professional self-development of future music teachers]. *The Scientific Issues of Vinnytsia State M. Kotsyubynskiy Pedagogical University. Section: Pedagogics and Psychology*, Vol. 65. Vinnytsia, 282 p. [in Ukrainian].

16. Shchegelskyi, V. (2003). Narodna "Hra v zaichyka": yii obrobka M. Leontovychem i tekstovi varianty z Podillia [Folk "The Bunny Game": its processing by M. Leontovych and text variants from Podillia]. *Materials for Ukrainian art history. Mykola Leontovych and modern education and culture (to the 125th anniversary of his birth)*, Vol. 4. Kyiv, 103 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.09.2023

“В силу самої своєї природи наука і логічне мислення ніколи не здатні судити, що можливо, а що – ні. Їх єдине призначення – пояснювати те, що було зафіксовано досвідом і спостереженнями”.

Рудольф Штайнер
австрійський вчений, філософ

“Прагнення до нового – перша потреба людської уяви”.

Стендаль
французький письменник

“Для вченої й освіченої людини жити – значить мислити”.

Квінт Цицерон
давньоримський оратор, політик

“Не важливо з якою швидкістю ти рухаєшся до своєї мети, головне не зупинятися”.

Конфуцій
давньокитайський філософ

